

ad tempus sancti regis stephani habuerunt: et diucius habuissent, si minor gyla cum duobus filiis suis biuia et bucna christiani esse, uoluissent et semper contrarie sancto regi non fecissent, ut in sequentibus dicetur.

De prudentia tuhutj

Predictus uero tuhutum uir prudentissimus misit quendam uirum astutum patrem opaforcus ogmand, ut furtiue ambulans preuideret sibi qualitatem et fertilitatem terre ultra siluane: et quales essent habitatores eius. Quod si posse esset, bellum cum eis committeret. Nam uolebat tuhutum per se nomen sibi et terram acquirere. Ut dicunt nostri ioculatores: omnes loca sibi aquirebat, et nomen bonum accipiebant. Quid plura? Dum pater ogmand speculator tuhutum per circuitum more uulpino, bonitatem et fertilitatem terre et habitatores eius inspexisset, quantum humanus uisus ualet. Ultra quam dici potest dilexit, et celerrimo cursu ad dominum suum reuersus est. Qui cum uenisset: domino suo de bonitate illius terre multa dixit. Quod terra illa irrigaretur optimis fluuiis, quorum nomina et utilitates seriatim dixit. Et quod in arenis eorum aurum colligerent, et aurum terre illius optimum esset. Et ut ibi foderetur sal et salgenia, et habitatores terre illius uiliores homines essent tocius mundi. Quia essent blasij et sclauj, quia alia arma non haberent, nisi arcum et sagittas, et dux eorum geleou minus esset tenax et non haberet circa se bonos milites, et auderent stare contra audaciam hungarorum, quia a cumanis et picenatis multas iniurias peterentur.

Quomodo contra Gelu itum est

Tunc Tuhutum audita bonitate terre illius, misit legatos suos ad ducem arpad ut sibi licentiam daret ultra siluas eundem contra gelou

- 1) Gyla se referă la *lula/tuliu*, ducele de Alba Iula, creștin ortodox, român de origine, frate al mamei lui Ștefan cel Sfânt, numită *Sarolta*. De aceea, cronicile ungurești din secolele XIV și XV îl numesc pe lula *avunculus* al regelui Ștefan, adică „unchi dinspre mamă”.
- 2) Adică „dacă ar fi posibil”.
- 3) Constatarea se referă la ocele de sare din zona orașului Dej, situat la eșirea Someșului din Porțile Mezeșului. De asemenea, mai vedem constatări privind aurul

ce s-a și înfăptuit astfel după aceea. Căci țara foarte păduroasă au stăpânit-o urmașii lui Tuhutum până în timpul sfântului rege Ștefan și ar fi stăpânit-o și mai departe, dacă Gyla¹⁾ cel Mic ar fi voit să fie creștin împreună cu cei doi fii ai săi, Biuia și Bucna, și dacă n-ar fi lucrat totdeauna împotriva sfântului rege, astfel cum se va spune în cele ce urmează.

Cap. XXV. Despre înțelepciunea lui Tuhutum

Dar mai sus-zisul Tuhutum, bărbat foarte înțelept, a trimis un bărbat viclean, pe Ogmand, tatăl lui Opaforcos pentru ca, umblând, să observe calitatea și fertilitatea țării foarte păduroase, și ce fel ar fi locuitorii acesteia. Și dacă ar fi să se poată²⁾ să poarte război cu aceștia. Căci Tuhutum voia să-și câștige prin sine nume și pământ. Cum spun bufonii noștri: toți și-au câștigat ținuturi și au primit nume bun. Ce să mai spun? În timp ce tatăl Ogmand, iscoada lui Tuhutum, examina, pe cale ocolită după obiceiul vulpesc, bunătatea și fertilitatea pământului și pe locuitorii acestuia, cât țințește privirea omenească, i-a plăcut mai mult decât se poate spune și s-a întors la stăpânul său în cea mai mare fugă. Care <Ogmand>, pe când a venit la stăpânul său, i-a spus multe despre bunătatea acelei țări. Că acea țară este udată de cele mai bune fluvii, al căror nume și utilitate le-a spus pe rând. Și că în nisipul acestora se culege aur și aurul acelei țări este foarte bun. Și în ce fel acolo se extrage sare și sărături³⁾ și că locuitorii acelei țări sunt mai neînsemnați din toată lumea. Pentru că sunt blasi⁴⁾ și sclavi pentru că n-au alte arme decât arcul și săgețile și ducele acestora Geleou este mai puțin ferm și nu are în jurul său ostași buni și n-ar îndrăzni să stea împotriva curajului ungarilor, pentru că suferă multe vătămări din partea cumanilor și picenajilor⁵⁾.

Cap. XXVI. Cum s-a mers contra lui Gelu

Atunci Tuhutum, după ce a auzit bunătatea acelei țări, și-a trimis soli la ducele Arpad ca să-i dea voie să meargă dincolo de păduri ca

ce reprezenta marea bogăție a Arieșului, numit în latinește *Aureus* „râul de aur”, de unde derivă în românește cuvântul *Arieș*.

- 4) Numele *blas* reprezintă o altă formă pentru *blac*, „român”. Nu este exclus ca *blas* să fi fost forma primară, având tangențe cu ginta campană din Italia numită *Blosia*, numele românesc *Blosius* și toponimul *Codrii Vlăsiei*.
- 5) *picenati* este un alt nume pentru *pecenegi*. Pasajul se referă la atacurile acestora din secolul al X-lea. Prin urmare, Anonymus era la curent cu evenimentele din perioada când și-a scris cronică.

ducem pugnare. Dux uero arpad inito consilio uoluptatem tuhutum laudauit, et ei licentiam ultra situas eundi contra gelou pugnare concessit. Hoc dum tuhutum audiuisset a legato, preparauit se cum suis militibus, et dimissis ibi sociis suis egressus est ultra siluas uersus orientem contra Gelou ducem blacorum. Gelou uero dux ultra siluanis audiens aduentum eius, congregauit exercitum suum et cepit uelocissimo cursu equitare obuiam ei ut eum per portas mezesinas prohiberet. Sed tuhutum uno die siluam pertransiens ad fluujum almas peruenit. Tunc uterque exercitus ad inuicem peruenerunt medio fluuio interiacente. Dux uero gelou uolebat, quod ibi eos prohiberet cum sagittariis suis.

De morte Gelu

Mane autem facto tuhutum ante auroram diuisit exercitum suum in duas partes. Et partem alteram misit parum superius: ut transito fluuio militibus gelou nescientibus pugnam ingrederentur. Quod sic factum est. Et quia leuem habuerunt transitum utraque acies pariter ad pugnam peruenerunt. Et pugnatum est inter eos acriter, sed uicti sunt milites ducis gelou, et ex eis multi interfecti, plures uero capti. Cum gelou dux eorum hoc uidisset, tunc pro defensione uite, cum paucis fugam cepit. Qui cum fugeret, properans ad castrum suum iuxta fluuim zomus positum, milites tuhutum audacj cursu persequentes, ducem geloum iuxta fluuium copus interfecerunt. Tunc habitatores terre uidentes mortem domini sui, sua propria uoluntate dextram dantes, dominum sibi elegerunt tuhutum patrem horca. Et in loco illo, qui dicitur esculeu fidem cum iuramentu firmauerunt. Et a die illo locus ille nuncupatus est esculeu eo quod ibi iurauerunt. Tuhutum uero a die illo terram illam obtinuit pacifice et feliciter. Sed posteritas eius usque ad tempore sancti regis stephani obtinuit. Tuhutum uero genuit horcam, horca genuit geulam et zabor. Geula genuit duas filias, quarum una uocabatur caroldu et altera saroltu, et saroltu fuit mater sancti regis stephani. Zabor uero genuit minorem geulam, patrem bue et bucne tempore cuius sanctus rex stephanus subiugauit sibi terram

1) Anonymus confirmă că Gelou era ducele din Țara foarte păduroasă.

2) Adică „a doua”.

să lupte împotriva ducelui Gelou. Iar ducele Arpad, după ce a început sfatul, a lădat intenția lui Tuhutum și i-a dat voie să lupte împotriva lui Gelou, mergând dincolo de păduri. Când Tuhutum a auzit aceasta de la sol, s-a pregătit cu ostașii săi și după ce a lăsat acolo asociații săi, a plecat dincolo de păduri, către răsărit, împotriva lui Gelou, ducele blacilor. Dar Gelou, ducele din Țara foarte păduroasă¹⁾, auzind de venirea acestuia, și-a adunat armata și a început să călărească în fuga cea mai iute ca să-i oprească la Porțile Meseșului. Dar Tuhutum a ajuns la fluviul Almaș, traversând pădurea timp de o zi. Atunci, amândouă armatele au ajuns față în față, între ele fiind fluviul. Iar ducele Gelou voia să-i oprească acolo cu arcașii săi.

Cap. XXVII. Despre moartea lui Gelu

Dar, după ce s-a făcut dimineață, înainte de zorii zilei, Tuhutum și-a împărțit armata în două părți. Și cealaltă parte²⁾ a trimis-o puțin mai sus; pentru ca, trecând fluviul, ostașii lui Gelou neaflând, să intre în luptă. După cum s-a și întâmplat. Și, pentru că au avut o trecere ușoară, ambele linii de bătaie au ajuns în același timp la luptă. Și s-au luptat între ele strașnic, dar ostașii ducelui Gelou au fost învinși și mulți dintre ei omorâți, dar mai mulți capturați. Când ducele Gelou a văzut aceasta, atunci, pentru apărarea vieții, a luat-o la fugă cu puțini, care, pe când fugeau, apropiindu-se de fortăreața sa, situată lângă fluviul Someș³⁾, ostașii lui Tuhutum, urmărindu-i în fugă curajoasă, au omorât pe ducele Gelou lângă fluviul Copus⁴⁾. Atunci locuitorii țării, văzând moartea stăpânului lor, din propria lor voință, dând mâna dreaptă, și-au ales stăpân pe Tuhutum, tatăl lui Horca. Și în acel loc, care se numește Esculeu, au întărit credința prin jurământ. Și din acea zi, acest loc este numit Esculeu pentru că acolo au jurat. Dar Tuhutum, din acea zi, a avut în stăpânire acea țară în pace și fericire. Iar urmașii lui l-au stăpânit până în timpurile sfântului rege Ștefan. Iar Tuhutum a născut pe Horca. Horca l-a născut pe Geula și Zabor. Geula a născut două fete, din care una s-a numit Caroldu și alta Saroltu și Saroltu a fost mama sfântului rege Ștefan. Dar Zabor l-a născut pe Geula cel Mic,

3) Este posibil ca dealul Gilău să amintească însuși locul unde a fost asasinat Gelou.

4) Copus - afluent al Someșului.

ultra siluanam. Et ipsum geulam uinctum in hungariam duxit, et per omnes dies uite sue carceratum tenuit, eo quod in fide esset uanus, et noluit esse hristianus, et multa contraria faciebat sancto regi stephano quamuis fuisset ex cognatione matris sue.

De duce menumorout

Tosu uero et zobolsu adepta uictoria reuersi sunt ad ducem arpad, subiugando totum populum a fluuio zomus usque ad crisium, et nullus contra eos ausus fuit manus leuare. Et ipse menumorout dux eorum magis preparabat uias suas in greciam eundi, quam contra eos ueniendi. Et deinde egressi descenderunt iuxta quendam fluuium nomine humusouer, et uenerunt usque ad lutum zerep. Et deinde egressi uenerunt usque ad zeguholmu et ibi uolebant transire crisium ut contra menumorout pugnarent, sed uenientes milites menumorout, eis transitum prohibuerunt. Deinde egressi per diem unum equitantes castra metali sunt iuxta paruos montes. Et hinc iuxta fluuium turu equitantes, usque ad thysciam peruenerunt. Et in portu drugma fluuium thyscie transnauigantes, ubi etiam per gratiam arpad ducis cuidam cumano militi nomine huhot magnam terram aquisiuerunt, quam posteritas eius usque nunc habuerunt.

De reditu eorum

Dvm nauigassent fluuium thyscie nuntios suos ad ducem arpadiu[m] premiserunt, qui gaudia salutis nuntiarent. Qui cum, ad

- 1) Din acest pasaj ar rezulta că Geula a fost bunicul regelui Ștefan cel Sfânt. Dar, sunt mai credibile informațiile din cronicile secolelor XIV-XV, conform cărora lula a fost duce de Alba-lula, urmaș al lui Geula, „dux magnus et potens”, iar sora sa, Sarolta, s-a căsătorit cu regele Voicu, fiul regelui Geicha care a devenit creștin prin căsătoria sa cu Sarolta. Mai târziu, Voicu, recunoscând autoritatea papală, sa va reboteza Ștefan.
- 2) Din această mențiune rezultă existența și împotrivirea populației românești autohtone față de atacurile invadatorilor, veniți să le jefuiască bunurile.
- 3) Autorii cronicii localizează cu precizie zona de plecare a românilor conduși de Menu Morout.

tatăl lui Buc și Bucne, în timpul căruia sfântul rege Ștefan a subjugat Țara foarte păduroasă. Și pe însuși Geula l-a dus în Ungaria înlănțuit și l-a ținut pe toate zilele vieții sale încarcerat, pentru că era fără credință și n-a voit a fi creștin și multe împotriviri făcea sfântului rege Ștefan, deși fusese neamul de sânge al mamei sale¹⁾.

Cap. XXVIII. Despre ducele Menu Morout

Iar Thosu și Zobolsu, după ce au câștigat victoria²⁾, s-au întors la ducele Arpad, supunând întregul popor de la fluviul Someș până la Criș³⁾ și nici unul n-a îndrăznit să ridice mâna contra lor. Și însuși Menu Morout, ducele acestora, mai mult își pregătea căile ca să meargă în Grecia, decât să vină împotriva lor. Și, plecați de acolo, au coborât lângă un oarecare fluviu cu numele Humusouer și au venit până la mocirla Zerep⁴⁾. Și, plecați de acolo, au venit până la Zeguholmu și acolo voiau să treacă peste Criș ca să lupte contra lui Menu Morout, dar, sosind ostașii lui Menu Morout le-au împiedicat trecerea. Plecați de acolo, călărind de-a lungul unei zile, au așezat taberele lângă niște munți mici. Și de aici, călărind pe lângă fluviul Turu⁵⁾, au ajuns până la Tisa. Și în portul Drugma⁶⁾ au traversat fluviul Tisa, unde chiar prin bunăvoința ducelui Arpad au câștigat mult pământ pentru un oarecare ostaș cuman cu numele Huhot, pe care urmașii acestuia l-au avut până acum.

Cap. XXIX. Despre întoarcerea lor

Pe când străbăteau, navigând, fluviul Tisa, și-au trimis înainte solii la ducele Arpad, care să-i anunțe bucuria salvării⁷⁾. Aceștia, când

- 4) *Mocirla sau, mlaștina Zerep* era situată în jud. Bihor de azi – apud Gh. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, pag. 97.
- 5) Afluent al Crișului. Numele este latinesc; v. *Turrus*, rege spaniol și fluviu care se varsă în Marea Adriatică, lângă Veneția. Existența acestui toponim latin constituie o certă dovadă a persistenței românilor în această zonă la venirea migratorilor unguri.
- 6) Portul *Drugma* reprezintă o activitate comercială bogată a regiunii descrise, ceea ce înseamnă că localnicii români desfășurau o rodnică muncă în agricultură și industria locală, care conducea la schimburi comerciale și necesitau un port.
- 7) Vorbind de *salvare*, înseamnă că lupta cu localnicii nu a fost deloc ușoară.